

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

kronikk

Skriv til Dagbladet,
Kulturredaksjonen,
Pb 1184 Sentrum
0107 OsloFaks 22 31 05 00
E-postadresse:
Kronikk@dagbladet.no

Feil i okkupasjonslitteraturen

Tore Pryser

professor

I Dagbladet 12.12. blander Jon-Hjalmar Smith seg inn i debatten i kjølvannet av Egil Ulateigs bok om likvidasjoner under okkupasjonen, og gir et kraftig spark til historikeren Hans Fredrik Dahl som har vært bokas konsulent.

Samtidig roser han Kristian Ottosen nyutgitte bok «Ingen nåde» for soliditet og seriøsitet. Denne boka har Smith selv anmeldt. Det er all grunn til å gi Ottosen honnør for både denne boka og andre som gjelder nordmenn i tysk fangenskap 1940–1945. Men også i Ottosens bøker er det feil som velvillige anmeldere overser. Slikt er ikke til å unngå med det ofte dårlige kildematerialet som er bevart. Ikke minst muntlige erindringer som preger mye av krigslitteraturen skrevet av motstandsaktørene selv.

Ved frigjøringsjubileet i fjor sto Kristian Ottosen i spissen for en prosjekt-

**Har funnet
50 per-
soner som
var agenter**

gruppe av motstandsaktører som ga ut bokverket «Nordmenn i fangenskap 1940–1945» (Universitetsforlaget 1995). Som det heter i en hilsen her skrevet av kong Harald, er boka et verdifullt bidrag slik at «vi blir bedre kjent med en viktig side av vår frihetskamp – nemlig de tusener av norske kvinner og menn som havnet i fengsler og fangeleirer». Verket «dokumenterer den motstands- og offervilje som manifesterte seg over hele landet og som også for kommende generasjoner må stå som et forbilde og eksempel til etterfølgelse», ifølge kongen.

Det er ingen tvil om at de fleste som er nevnt ved navn i «Nordmenn i fangenskap» gjorde en innsats som bør huskes. Prosjektgruppen har her nedlagt en stor innsats som skal ha all honnør. Men også i denne boka finnes det feil. Kvantitativt sett spiller de liten rolle. Imidlertid er noen av feilene så grove at enkeltpersoner, som for framtidens generasjoner kan bli stående som motstandsaktører, i virkeligheten var folk i tyskernes tjeneste.

I forbindelse med en undersøkelse av tyske hemmelige tjenester i Norge under okkupasjonen har jeg foreløpig identifisert ca. 50 personer navngitt i «Nordmenn i fangenskap» som i virkeligheten var agenter for Gestapo eller den militære etterretningstjenesten Abwehr. Flere av disse fikk strenge straffer etter krigen. Av personverngrunner er det vanskelig å ramse opp disse uten videre. Men jeg tar sjansen på noen eksempler siden debatten etter Ulateigs bok later til å ha gjort dette noe mindre tungtveiende. Dessuten er alle mine eksempler – bortsett fra ett – kjent fra sto-

re oppslag da landssviksakene deres kom for retten og/eller er omtalt i okkupasjonslitteraturen tidligere.

En person som finnes i «Nordmenn i fangenskap», og som også har vært trukket fram i likvidasjonsdebatten, er legen Ingolf Andresen, en av SS Hauptsturmführer Fehmers viktigste agenter (s. 95). Tre personer som alle fikk livsvarig fengsel (en først dødsdom) var Kaare Rek Dahl, Oscar Strømstad og Karl Madsen (s. 532, 599 og 431). De opererte som agenter for Gestapo, bl.a. under dekke av å være bademestere og såkalt overkalfaktor i fengslet på Møllergt. 19. I kraft av dette anga de motstandskjempere. Sistnevnte Madsen førte også til stor skade ved at han røpet Milorg Østs oppsett og virksomhet i Oslo. I sum førte de tre til mange arrestasjoner av motstandsfolk og til flere henrettelser. Deres Gestapo-kontakt i fengslet var tolken Franz Dirrank som fikk dødsstraff i 1947, seinere benådet til livsvarig tvangsarbeid.

En som også finnes i boka og som fikk mange års tvangsarbeid er Borgvald Solum (s. 584), en skipper og sjøoffiser som opererte som agent for Abwehr i Bergen. Solum infiltrerte en flyktningorganisasjon ledet av Birger Larsen og via den etterretningsorganisasjonen «Theta». Kristian Ottosen som var medlem av «Theta», ble selv arrestert som følge av Solums virksomhet, eller «Gulbrandsen» som var hans dekknavn. Slik sett er det enda mer bemerkelsesverdig at han har kommet med i «Nordmenn i fangenskap».

Som et siste eksempel kan nevnes Otto Robsahm, Abwehrs viktigste norske agent under krigen (s. 536). Hans mange rapporter – som er bevart – gikk direkte til Berlin undertegnet av Abwehrs toppsjef i Norge, oberstleutnant Nowak og Kapitan zur See von Bonin. Robsahm var såkalt «Gegenvertrauensmann», som innebar at han var dobbeltagent.

Også den britiske etterretningstjenesten SIS trodde at han var deres mann. Robsahm gjorde meget stor skade både ved sin spionasjevirksomhet i Norge og i Sverige, hvor han i Göteborg opererte mot de såkalte kvarstad-båtene. Slik bidro han til tragedien som følge av kvarstad-båtenes mislykkede utbruddsforsøk på våren 1942. Robsahm fikk en dom på 20 år i 1949. At heller ikke faghistorikerne har kjent til hans virksomhet, skyldtes at britene nektet offentligheten adgang til rettssaken. Slik unngikk SIS at deres store fadese ble kjent i ettertid.

En rekke andre eksempler på personer som feilaktig er kommet med i «Nordmenn i fangenskap» kunne også vært nevnt. Plassen tillater ikke det. Det kan egne til stor forundring at dette har skjedd, all den stund Riksarkivet i Oslo og samtlige statsarkiver i landet har ytet prosjekttet all mulig bistand, som det heter i Ottosens forord. Det må bety at landssvikarkivet også har vært tilgjengelig og at personer tiltalt eller dømt for landssvik relativt lett skulle latt seg skille ut. I Riksarkivet finnes det et register som bare arkivarene

Også i annen okkupasjonslitteratur er det mange feil som velvillige anmeldere overser. Slikt er ikke til å unngå med det ofte dårlige kildematerialet som er bevart, mener historikeren Tore Pryser.

har adgang til. Her har altså noen forsmøtt seg. Skyldes dette at motstandsaktørene i prosjektgruppen bare har stolt på sin hukommelse i tillegg til fangeprotokoller og unnlatt å sjekke andre kilder? Eller har «screeningen» i Riksarkivet vært slapp?

Til vanlig legger Riksarkivet stor vekt på landssvikdømtes personvern. Forfattere uten faghistorisk bakgrunn som f.eks. Ulateig og Kjell Fjørtoft nektes adgang til landssvikarkivet av den grunn, med alle de feil det medfører med hensyn til kildebruk i deres bøker. Men Riksarkivet burde være minst like opptatt av å unngå at folk i tysk tjeneste, særlig av det format som er nevnt i eksemplene ovenfor, kommer med i et samleverk over motstandsfolk. Enkel

KRISTIAN OTTOSEN får ros av Pryser for sine bøker, men også i Ottosens bøker om og fra krigen er det mange feil som velvillige anmeldere overser, skriver Pryser med et sideblikk på striden omkring Ulateigs bok.

Foto: METTE MØLLER

faghistorisk kildekritikk burde dessuten ha fått bjellene til å ringe. De fleste av dem som feilaktig har kommet med i «Nordmenn i fangenskap» ble rekruttert av tyskerne som agenter og angivere i fengslene og fangeleirene. Derfor slapp de nok så fort ut igjen. Bare det at de raskt ble satt på frifot, noe som framgår av fangeprotokollene, burde manet til nærmere undersøkelser.

krigslitteratur

Professor i historie ved Høgskolen i Lillehammer, Tore Pryser, kommer i denne kronikken inn på at det ikke bare er i Egil Ulateigs siste bok det finnes feil; de går igjen i mye av krigslitteraturen, og det skyldes blant annet muntlige erindringer gjengitt i bøker som er skrevet av motstandsaktørene selv. Pryser trekker fram boka til Kristian Ottosen, «Nordmenn i fangenskap», som et eksempel.